

ЕКОНОМІЧНІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОСТІ АГРАРНО-ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

**Ю.О. НЕСТЕРЧУК, доктор економічних наук,
А.Ю. МАРИНЮК, аспірант**

Досліджено теоретичні основи сутності економічних взаємовідносин у сфері товарного аграрно-промислового виробництва та їх історичний розвиток як складової виробничих відносин, що враховують різні форми взаємозв'язків (зовнішніх і внутрішніх) у системі товарного виробництва та реалізації продукції.

Проблема вдосконалення економічних взаємовідносин між партнерами в агропромисловому комплексі та розвитку і оптимізації їх організаційних форм є надзвичайно актуальною, має важливе народногосподарське значення, а стан її вирішення формує широке поле для наукових досліджень у цьому напрямку. Проблемою вдосконалення економічних взаємовідносин між суб'єктами АПК займалися багато вчених-економістів, серед яких В. Андрійчук, А. Байдюк, М. Бакетт, І. Баланюк, П. Березівський, П. Борщевський, В. Валентинов, С. Васильчак, П. Гайдуцький, В. Галанець, Ф. Горбонос, Ю. Губені, М. Долішній, Т. Дудар, В. Зіновчук, В. Котков, О. Крисальний, В. Липчук, Ю. Лупенко, М. Малік та ін..

Методика досліджень. Методологічна основа проведених досліджень включає положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених із питань розвитку, оптимізації та підвищення ефективності економічних взаємовідносин. Інформаційною базою дослідження є закони України, літературні джерела, власні спостереження автора.

Результати досліджень. Історія сучасних економічних відносин почалася з елементарних форм торгівлі на базі натурального обміну між окремими особами, сім'ями і племенами. Об'єктами обміну були, як правило, надлишки окремих товарів ізнаряддя виробництва.

Торгівля в сучасному розумінні виникла в епоху рабовласницького ладу. Для обміну призначалися переважно предмети розкоші, окремі види сировини та раби.

Значно більшого розвитку торгівля набула з виникненням капіталізму, тобто з переходом від натурального господарства до товарно-грошових відносин. Поява великого машинного виробництва, поліпшення умов транспортування, всебічний розвиток ринкових відносин утворили можливість і необхідність поширення зовнішньої торгівлі. У торгівлю були залучені практично всі країни світу. Виник світовий ринок, а з переходом в кінці XIX ст. до монополістичного капіталізму утворилася світова система

господарства [2]. Не лише торгівля стала об'єктом міжнародних відносин, а й фактори виробництва. Великий монополістичний капітал, намагаючись отримати надприбутки, все частіше почав перетинати кордони країн, розширюючи міжнародний обмін. Активізувалася інтернаціоналізація господарських відносин, що разом із інтернаціональним капіталом сприяло виникненню монополій. Між ними зав'язалася гостра боротьба за ринки збуту, джерела сировини, гарузи вкладання капіталу. Економічний поділ світу став результатом цієї боротьби.

Економічно розвинуті країни забезпечували собі політико-адміністративне панування шляхом проникнення їхнього монополістичного капіталу на території менш розвинутих країн, все більше беручи участь в їх політичному житті. Це призвело до завершення територіального поділу світу між великими країнами й утворення колоній. Почалося нав'язування колоніям тієї спеціалізації, яка вигідна капіталу монополій. В результаті колоніальні країни змушені були підпорядковувати своє господарство експортному виробництву окремих видів сировини, а все інше вони повинні були ввозити в країну ззовні» [5, с.36].

Після Першої світової війни почалося руйнування колоніальної системи світового господарства і закінчилося в 60-х рр. XX ст. її розвалом. В результаті світове господарство набуло сучасного вигляду і на даний момент являє собою глобальний економічний організм, побудований на взаємозв'язку і взаємозалежності всіх країн і народів.

Його особливістю є взаємопроникнення економічних систем, яке визначається взаємозалежністю національних господарств. Національне виробництво стало інтернаціональним і набуло багатьох міжнаціональних і міжнародних ознак [5, с.36]. Характерною для нього є активізація спільної підприємницької діяльності з широким залученням до країни іноземного капіталу, формуванням міжнародних господарських комплексів і виникненням міжнародної власності. Економічні відносини між країнами набули глобального характеру, стали міжнародними.

У другій половині XX ст. міжнародні економічні відносини у світовому господарстві набули надзвичайного значення. Цьому сприяло розширення і поглиблення економічних відносин між країнами, групами країн, окремими фірмами та організаціями. Посилюється міжнародний поділ праці, інтернаціоналізація господарського життя, збільшується відкритість національних економік, розвиваються та укріплюються регіональні міжнародні структури. Міжнародні зв'язки пронизують більшість національних економік, спричиняючи значний вплив на світову економіку. Базуючись на економіці окремих держав та світовій економіці, економічні відносини залежать від них. Але вони є самостійним явищем, формою існування і розвитку світового та сільського господарства, його внутрішнім механізмом.

Економічні відносини відображають господарські зв'язки між державами, регіональними об'єднаннями, підприємствами, фірмами,

установами, юридичними та фізичними особами для виробництва та обміну товарів і послуг, матеріальних і фінансових ресурсів. Основою їх є ринкові системи і механізми.

Економічні взаємовідносини проявляються на різних рівнях економіки — на макрорівні, мікрорівні, наднаціональному рівні. На кожному з рівнів діють різні суб'єкти економічної діяльності: на мікрорівні — окремі громадяни, підприємства і фірми, які проводять економічні операції; на макрорівні — національні господарства, які безпосередньо здійснюють і регулюють внутрішню та зовнішньоекономічну діяльність; на наднаціональному рівні — міжнародні організації та наднаціональні інститути.

У світовому господарстві розвиваються усі найважливіші форми економічних відносин: торгівля товарами та послугами, міграція капіталу, міграція робочої сили, передача технологій, валютно-фінансові та кредитні відносини, економічна інтеграція, зусилля у вирішенні глобальних економічних проблем [8].

Усі форми економічних взаємовідносин взаємопов'язані й взаємозалежні. Для них на сучасному етапі характерні такі особливості:

- 1) зростання масштабів і якісна зміна характеру традиційної торгівлі готовою продукцією — із суто комерційної вона значною мірою перетворилась у засіб безпосереднього обслуговування національних виробничих процесів;
- 2) інтенсифікація міграції капіталу в різних формах;
- 3) зростання масштабів міграції робочої сили;
- 4) прискорення і розширення інтеграції економік країн і регіонів;
- 5) швидкий обмін науково-технічними знаннями;
- 6) розвиток сфери послуг;
- 7) об'єднання зусиль у вирішенні глобальних економічних проблем [5, с. 37–38].

Економічні відносини являють собою сукупність соціально-економічних та організаційно-виробничих зв'язків між господарюючими суб'єктами в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ, послуг і доходів.

Конкретні організаційно-економічні відносини відображені у господарських системах окремих галузей суспільного виробництва — економіка промисловості, сільського господарства, торгівлі, охорони здоров'я тощо. Їхню специфіку вивчають конкретні економічні науки.

До загальних організаційно-економічних відносин належать форми і методи господарювання, характерні для всіх галузей економіки. Серед останніх сьогодні виділяють, по-перше, ринкову систему, в центрі якої — товарно-грошові відносини; по-друге - підприємництво, засноване на ефективному веденні господарства [4].

Загальні організаційно-господарські відносини — це і відносини у сфері грошового обігу, ціноутворення, фінансів, кредиту, маркетингу, менеджменту, біржової справи тощо.

Організаційна єдність економічних суб'єктів утворює сфери функціонування економічних відносин, що обмежені певною економічною системою. Економічні відносини у межах окремого підприємства являють собою внутрігосподарські відносини. Їх складовими елементами є відносини власності, трудові та організаційно-економічні відносини, які відображено на рисунку 1.

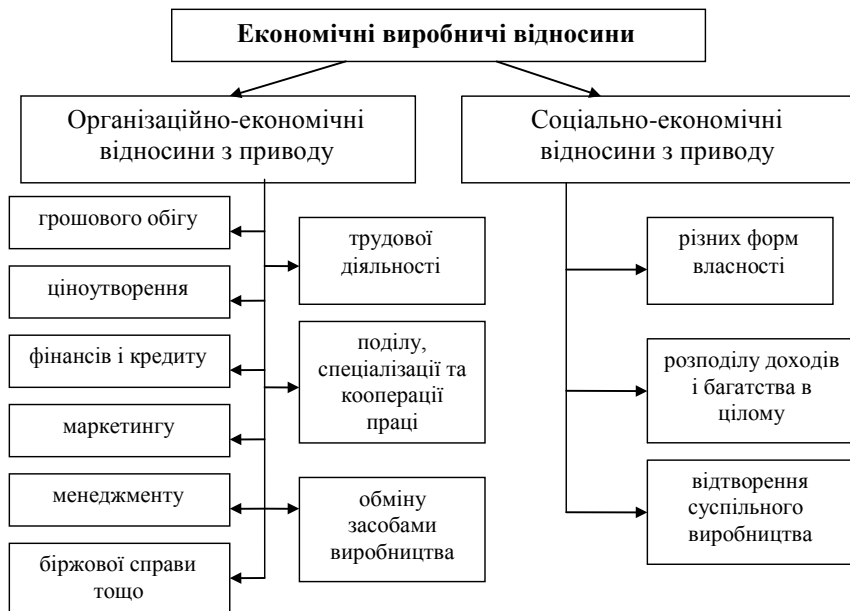

Рис. 1. Загальна структура економічних виробничих відносин [6]

Основними внутрігосподарськими суб'єктами виробничих відносин являються власники підприємства, його працівники та їх групи. Підприємство як юридична одиниця в особі своїх власників виступає суб'єктом зовнішніх і внутрішніх економічних відносин [3].

Структурні підрозділи підприємства являють собою об'єднання працівників у формальні групи. Вони виступають суб'єктами організаційно-економічних відносин у процесі діяльності підприємства, спрямованої на задоволення інтересів власників і працівників підприємства. Самостійність внутрігосподарських підрозділів обмежена визначеними для них функціями у внутрігосподарському поділі праці.

Фінансово-економічний механізм управління підприємством конкретизує економічні відносини між окремими підрозділами організації, а

також з агентами зовнішнього середовища. Надання їм певних економічних прав свідчить про необхідність оформлення економічних відносин між структурними підрозділами в середині організації.

Економічні права підрозділів — це право встановлювати зовнішні (з постачальниками, виробниками, споживачами) та внутрішні зв'язки, балансувати їх за критеріями ефективності, формувати договори і впливати на ціни [7].

Надання економічних прав різним підрозділам дозволяє створити підвалини для:

а) підвищення взаємозв'язку між оплатою праці та результатами діяльності підрозділу;

б) «розморожування» оборотних фондів;

в) обмеження виробництва продукції з низьким попитом;

г) скорочення неефективних виробництв;

д) зупинки крадіжок.

Шершньова З. Є. стверджує, що економічна самостійність приводить до зміни взаємовідносин між структурними підрозділами організації. Розв'язання цього питання на практиці передбачає з'ясування необхідності надання їм більшої або меншої «економічної незалежності». Особливу увагу при цьому варто звернути на проблеми, що пов'язані з необхідністю забезпечення керованості організації як єдиного цілого, оскільки різна прибутковість підрозділів, витрати на їх утримання та внутрішня конкуренція можуть сприяти розвитку організаційної кризи, призвести навіть до розвалу організації [7]. При такому підході економічні відносини, характерні для ринку, вводяться у внутрішні механізми управління підприємством, доповнюючи адміністративні методи керівництва.

Внутрігосподарські економічні відносини та їх організаційно-правові форми становлять внутрішні чинники формування соціально-економічної ефективності підприємств, визначальний вплив на яку має форма власності на засоби виробництва, що виступає основою будь-якого економічного механізму. Аналізуючи особливості форм власності в сільському господарстві, необхідно підкреслити відмінності їх функціонування, порівняно з іншими галузями економіки.

У сільському господарстві можна виокремити такі класифікаційні форми власності як державна, кооперативна і приватна. Поряд з цим існують способи реалізації певної форми власності, до яких можна віднести госпрозрахунковий підряд, оренду, паювання, акціонування і т. ін. [3].

Згідно з Господарським Кодексом України організація нормативно-правового забезпечення внутрішньогосподарських відносин необхідна для того, щоб компенсувати колишню централізовану директивну регламентацію рівня та порядку оплати праці, взаємовідносин адміністрації з підрозділами тощо [1]. До основних внутрішніх нормативно-правових документів, опрацювання і прийняття яких вимагає реформування цієї ділянки внутрішнього економічного механізму, відносяться:

- положення про внутрішні економічні відносини та механізми їх регулювання;
- положення про підрозділи;
- внутрішні договори підрозділів з адміністрацією, а при необхідності і між підрозділами;
- положення про нормування, організацію й оплату праці;
- положення про використання прибутку в системі матеріального стимулювання (якщо використання частини прибутку для цієї мети передбачено статутом).

У положенні про внутрішні економічні відносини на підприємстві вказується юридична підстава та мета його прийняття, структура підприємства, організаційно-економічний статус і перелік внутрішніх підрозділів, характер внутрішніх економічних відносин і механізми їх регулювання.

В положенні про підрозділ наведено порядок формування підрозділу, його основні обов'язки і права, порядок управління діяльністю, засади організації взаємовідносин з адміністрацією та іншими підрозділами, порядок доведення завдань підрозділу і забезпечення їх виконання, порядок та механізми стимулювання працівників протягом і в кінці року.

Положення про економічні відносини та підрозділ (підрозділи) приймаються або затверджуються на тривалий період як нормативно-правові акти локального нормотворення.

Внутрішній договір підрозділу з адміністрацією укладається на календарний або сільськогосподарський (технологічний) рік і кількісно конкретизує обов'язки сторін щодо обсягів виробництва або переробки, надання послуг, ресурсного забезпечення, технологічних режимів, розмірів та інструментів матеріального стимулювання. За характером і призначенням він є найбільш деталізованим внутрішнім нормативно-правовим документом прямої дії, що містить такі розділи:

Підстави для укладання договору.

Визначення сторін.

Мета укладання, предмет і терміни дії договору.

Обов'язки сторін при виконанні договору.

Ресурсне забезпечення виконання договору.

Облік та оперативний контроль (аналіз) виконання договору.

Стимулювання виконання договору.

Порядок розгляду спірних питань, що виникають у процесі виконання договору.

У першому розділі зазначається, що договір укладається на підставі чинного законодавства та прийнятих у господарстві положень про внутрішні економічні відносини, підрозділи, оплату праці.

У другому розділі визначаються сторони договору, який у більшості випадків укладається як двосторонній. Його сторонами виступають

керівництво (адміністрація) підприємства та окремих підрозділів. Для кожної сторони вказується особа, яка підписує договір і відповідає за виконання взятих зобов'язань (зобов'язків). У великих підприємствах зі складною внутрішньою структурою та територіальною розосередженістю сторонами можуть бути два або більше підрозділів, між якими виникають зв'язки по горизонталі або вертикалі, що регулюються без участі керівництва (адміністрації). При визначенні сторін загальним правилом є забезпечення передумов для централізованого управління підприємством як єдиними технологічно-майновим комплексом.

У третьому розділі в узагальненій формі вказується предмет (взаємодія в процесі ведення виробничо-збутової діяльності), мета (забезпечення запланованих результатів господарювання, ощадливе використання ресурсного потенціалу і т. п.) та конкретні календарні терміни дії договору. Тут також може зазначатися, що в частині розрахунків із оплати праці договір діє до повного виконання сторонами своїх зобов'язань (зобов'язків).

У четвертому розділі вказуються зобов'язки сторін: для виробничого підрозділу — обсяги, якості і строки виробництва (реалізації) продукції (робіт, послуг), для керівництва (адміністрації) підприємства — загальний порядок ресурсного забезпечення.

У п'ятому розділі конкретизуються розміри ресурсного забезпечення виконання обумовлених обсягів виробництва (реалізації) продукції (робіт, послуг), а в додатках — конкретні обсяги ресурсів (перелік майна, балансова вартість для основних та кількість і вартість для оборотних засобів і енергоносіїв).

У шостому розділі подається характеристика організації та методів ведення обліку і оперативного контролю виконання договору, наводяться вимоги та конкретний інструментарій виконання роботи, вказуються відповідальні за її окремі ділянки (підготовка первинних документів, облікових реєстрів, рахунків, контрольних-аналітичних документів).

У сьомому розділі міститься детальна характеристика механізму й інструментів матеріального стимулювання працівників підрозділу. В додатках можуть подаватися матеріали щодо обґрунтування рівня економічних інструментів (розцінок за продукцію, внутрішньогосподарських цін і т. д.) [1].

У восьмому розділі викладаються умови пред'явлення взаємних претензій та вирішення спірних питань.

Положення про нормування, організацію й оплату праці, а також про використання прибутку в системі матеріального стимулювання розробляються відповідно до усталених вимог щодо цих документів [9].

Висновки. Організаційно-економічні відносини безпосередньо пов'язані з продуктивними силами. Вони виникають з приводу трудової діяльності, кооперації праці, обміну засобами виробництва тощо. Конкретні

організаційно-економічні відносини відображені у господарських системах окремих галузей суспільного виробництва — економіка промисловості, сільського господарства, торгівлі, охорони здоров'я тощо.

Економічні інтереси, їх мотиваційні збудники, взаємопогодженість між взаємопов'язаними господарюючими структурами, інфраструктурними організаціями і службами є умовою розширеного відтворення виробництва в кожному господарстві у безпосередньому взаємозв'язку з інтересами суспільства, колективу, особистості на рівні конкретного господарства, підприємства, галузі, продуктового підкомплексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський Кодекс України [авт. тексту Верховна Рада України]. — К.: Велес, 2008. — 164 с.
2. Башнянин Г.І. Політична економія: Підручник для студентів вузів Г.І. Башнянин, П.Ю. Лазур, В.С. Медедів. — Київ: Ніка-Центр Ельга, 2000. — 342 с.
3. Дем'яненко С.І. Менеджмент аграрних підприємств С.І. Дем'яненко Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2005. — 347 с.
4. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / [С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін.] — К.: КНЕУ, 2003. — 316 с.
5. Козик В.В. Міжнародні економічні відносини: Навчальний посібник / В.В. Козик, Л.А. Панкова, Н.Б. Даниленко — К.: Знання, 2008. — 406 с.
6. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: [Підручник для студентів економічних спеціальностей вищих закладів освіти] [Г.Н.Климко, Л.О. Канищенко, В.М. Пригода, М.М. Садовий] — К.: Знання-Прес, 2004. — 615[5]с.
7. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] З. Є. Шершньова — К.: КНЕУ, 2004. — 699 с.
8. Чухно А.А. Проблеми теорії перехідного періоду: від командної до ринкової економіки А.А. Чухно // Економіка України. — 1999. — № 4. — С. 15–20.
9. Регулювання внутрішньогосподарських відносин: [Електронний ресурс]. — Режим доступу до підручника: <http://library4u.org.ua/books/111.html>

Одержано 18.05.10

Социально-экономической основой функционирования экономической системы являются отношения собственности. Это фундамент, на котором базируются экономические отношения. Экономические отношения отображают хозяйственные связи между государствами, региональными объединениями, предприятиями, фирмами, юридическими и физическими лицами для производства и обмена товаров и услуг, материальных и финансовых ресурсов. Их основанием являются системы и механизмы.

Ключевые слова. Экономические отношения, производство, организация, предпринимательство, обмен, эффективность производства.

The social and economic basis of the functioning of economic system are property relations. It is the foundation on which the economic relations are built. Economic relations reflect economic links between the states, regional associations, enterprises, firms, legal and physical persons for manufacture and exchange of goods and services, material and financial resources. Their basis is systems and mechanisms.

Key words. Economic relations, manufacture, organization, business, exchange, production efficiency.